

להיות "דור שני": כמה התרשמויות*

יורם הרפז

יום אחד, במהלך סידור חבילות חציר על "הפלטפורמה הגדולה" ברפת, ניגש אלי מישהו, איני זוכר מי, ואמר לי שצבי שר, מנהל המוזיאון, רוצה לדבר אתי; שהוא מחכה לי במשרדו. יראה גדולה נפלה עלי. צבי שר לא היה "חבר רגיל". פגישה אתו – אפילו סתם ככה על אחת המדרכות בקיבוץ – הייתה אירוע מטלטל, שתולש אותך משגרת היומיום, מהכאן ועכשיו של הווי הקיבוץ, ונושא אותך לעולם אחר. גם הטריטוריה שהוזמנתי אליה – המוזיאון – הייתה "עולם אחר". המוזיאון היה המקום הכי רחוק מהרפת. ברפת חישלנו את גופינו הצעיר בהרמת חבילות חציר, נהגנו במיומנות בטרקטור וטיפלנו בבהמות שוטות המבלות את חייהן ללא עבר ועתיד; הכול סביבנו אמר בריאות חושנית וחדוות חיים. המוזיאון היה בית הקברות של העם היהודי, שגם עוד לפני שנרצח על ידי הנאצים, כך חשבנו, היה מת למחצה בגלות המזרח אירופית שלו. מה לי, רפתן צעיר וחזק, ולצבי שר והעם היהודי המת שלו...?

נכנסתי למכון החליבה ושטפתי היטב את המגפיים, את הידיים ואת הפנים. עליתי על הפורדסון ונהגתי למוזיאון. נכנסתי לקומת המשרדים, מהלך נבוך בבגדי העבודה שלי המדיפים ריחות של זבל ותחמיץ, מציץ לחדרים הנקיים שבהם שקדו חוקרים חיוורים על מסמכים, מחפש את חדרו של צבי. מצאתי ונכנסתי. צבי הביט בי בתימהון מהול באכזבה. הוא לא ציפה לרפתן.

"המוזיאון", הוא אמר לי לאחר שהתאושש, "חייב לדאוג לעתידו. אנחנו זקוקים להיסטוריונים של השואה שהם בני הקיבוץ. אנחנו מאמינים שהם ידאגו טוב יותר למוזיאון שלנו מאשר היסטוריונים שכירים. אנחנו מוכנים לממן לך את לימודי ההיסטוריה בכל אוניברסיטה שתרצה, אפילו בחוץ לארץ. בסיום לימודיך תצטרף לצוות החוקרים במוזיאון. מה דעתך?".

צבי לא הימר עלי סתם. בכיתה י"ב כתבתי עבודת גמר על היודנראטים, שבה ערכתי השוואה בין יודנראטים "טובים" ל"יודנראטים" "רעים". שרה שר הייתה המנחה שלי והיא כיוונה אותי בנחישות חסרת פשרות לכל המסקנות שלה בסוגיה סבוכה זו. העבודה קיבלה ציון גבוה, ושרה, כנראה, אמרה לצבי שכדאי להשקיע בי. השאלה של צבי, לכן, לא הפתיעה אותי. כאשר ניחשתי אותה בעודי נוהג את הטרקטור למוזיאון, אמרתי לעצמי שזו עשויה להיות אופציה לא רעה. ממילא

* דברים שנאמרו בכנס בסנימטק ירושלים לכבוד קיבוץ לוחמי הגטאות. הם פורסמו בבטאון המוזיאון בית לוחמי הגטאות, 60, פסח תשס"ט, עמ' 10

התכוונתי ללמוד היסטוריה באוניברסיטה. מה שהפתיע אותי הייתה התשובה שלי. היא הייתה מיידית ונחרצת: "אני לא רוצה לבלות את חיי עם ששת המיליונים" אמרתי לו. "גם אם אלמד היסטוריה ואהיה היסטוריון, לא אלמד ולא אחקור את תקופת השואה". צבי שתק. לא ניסה לשכנע. יצאתי ממשרדו בתחושת הקלה, כניצול, ודהרתי על הטרקטור בחזרה אל הרפת.

אבל אנחנו, בני ובנות "הדור השני", מבליים חלק גדול מחיינו עם "ששת המיליונים" גם אם איננו היסטוריונים הלומדים וחוקרים את השואה. "ששת המיליונים" הפכו לחוויה הכי אינטימית וטוטלית שלנו; הם נכנסו לכל תא מנפשנו, והם מכוונים את חיינו גם כאשר איננו חושבים עליהם.

מה הם עשו לנו "ששת המיליונים", כיצד הם הפכו לחוויה הקיומית הבסיסית ביותר שלנו? הנה כמה דרכים שבהן הם עיצבו את חיינו – אולי לא של כולנו; של חלק מאיתנו.

1. חיים על סף שואה: אנחנו, חלק מאתנו, בני ובנות "הדור השני", חיים על סף שואה. אנחנו חיים בתחושה קבועה שבכל רגע עלול להתרחש אסון: תבוסה במלחמה, פצצה גרעינית, מלחמת אזרחים, ירידה המונית מהארץ, מחסור קריטי במים, שינוי אקלים, שריפה, קריסה כלכלית... משהו רע יגיע בוודאי; הוא מתהווה ברגע זה; ימינו ספורים. לחוויה זו של חיים על סף הקץ יש אחיזה במציאות והיא נחלתם של יהודים-ישראלים רבים שאינם "דור השני", אבל אצלנו היא מושרשת עמוק. גם כאשר השמים מתבהרים – נפתח סיכוי לשלום, יורד גשם בחורף, הכלכלה מתייצבת – אנחנו יודעים שזו רק הפוגה זמנית, עלייה לצורך ירידה. אם הייתה שואה אחת, תהיה גם שנייה. אין לנו אשליות, וגם לא דרישות מיוחדות. מה שהיה, הוא שיהיה; אם לא מחר אז מחרתיים.

כאשר חייתי זמן מה בארצות הברית, זה היה הדבר שהכי הרשים אותי: האמריקאים האלה, שהולכים מ"ברנס אנד נובלס" ל"גאפ" ומשם ל"סטארבקס", בטוחים במאה אחוזים בקיום שלהם. הם לא מדמיינים שואה. הם קוראים, מתלבשים ולוגמים קפה בשלוה גמורה, בטוחים פרפקט; הקיום שלהם מובן מאליו. אבל אמא שלי אוגרת שימורים, סוכר ושמן בארונות ואבא שלי מקשיב לכל מהדורת חדשות – לך תדע איזה אסון מתרחש עלינו.

2. אין צדק בעולם: אנחנו, בני ובנות "הדור השני", יודעים שאין ולא יהיה צדק בעולם. פה ושם יש כמה גילויים של אנושיות, אבל באופן בסיסי לא יכול להיות צדק

בפלנטה הזאת. גם אנחנו מתגייסים מדי פעם למפעל חברתי כזה או אחר, עושים צדק פה ושם, אבל אנחנו יודעים שהמערכה אבודה, שאם הייתה שואה – צדק לא יהיה כאן. אנחנו מיואשים מהמין האנושי. אבל כיוון שאי אפשר לחיות עם ייאוש, אנחנו משחקים את משחק התקווה – עוסקים בחינוך למשל – אבל יודעים שתקווה היא אשליה, קצף על פני המים.

גדלנו בקיבוץ; הקיבוץ הוא תקווה – ניסיון להקים חברה שוויונית וצודקת. אבל בלב הקיבוץ שלנו יש מוזיאון להרבה שואה ולמעט גבורה. המוזיאון ניצח את הקיבוץ עוד לפני שהקיבוץ התפרק מחלומותיו והופרט. השואה הרי הייתה, השואה היא עובדה מוצקה ש"ששת המיליונים" מעידים עליה; "חברה שוויונית וצודקת" היא סיסמא, הבטחה לעתיד מוטל בספק.

3. נפש פשוטה: השואה היא סיפור פשוט, אולי הסיפור הפשוט ביותר שסופר אי-פעם: מצד אחד רוצחים ומצד שני קרבנות. אין מורכבות, אין אפור – רק שחור ולבן. אנחנו גדלנו על הבינאריות הפשוטה הזאת – יש טובים ויש רעים. ייתכן שיש לנו חיי תודעה ורגש פשוטים. כמובן, אנחנו יודעים ש"החיים מורכבים", כשם שאנחנו יודעים שהשואה לא תחזור ושיש פה ושם צדק בעולם, אבל אם מגרדים אותנו קצת מייד מגיעים לניגוד הפשוט הזה: יש נאצים ויש יהודים, לפעמים היהודים הם "נאצים", אבל הניגוד נשמר; והוא כופה עלינו חיים רגשיים תנודתיים. אנחנו נעים בחריפות בין שנאה לאהבה, בין חמלה לזעם, בין השלמה לנקמנות. החיים הרגשיים שלנו הם דרמטיים או מלודרמטיים. קשה לנו לשמור על מתינות רגשית ומצפונית. נולדנו מתוך דרמה אכזרית ופשוטה והפנמנו אותה. זוהי כמובן רק התרשמות רופפת המבוססת על חוויות ילדות מטושטשות. נדמה לי שהרגשות שלנו – במריבות ובהתפייסויות – היו קיצוניים מעבר לרגיל. כרענו תחת מטען רגשי עודף שמקורו בחלוקת העולם לרעים וטובים. מי שהיה נגדנו – באופן אישי או קבוצתי – היה "נאצי", ואנחנו, "היהודים", גייסנו את כל המשק הרגשי שלנו נגדו.

4. שואה מדומיינת: השואה שלנו, בני ובנות הדור השני, אינה שואה "אמיתית", היא שואה מדומיינת, אבל לדמיון יש עוצמות שלמציאות אין. ההורים שלנו "עברו את השואה", כלומר, חוו קטע שלה – אושוויץ, גטו ורשה, סיביר. אנחנו חווים את השואה "כולה" – בדמיוננו. הדמיון שלנו לא רק חווה את השואה "כולה", הוא גם מעניק לה עוצמה שיש רק לדמיון. יותר מכך, בשואה המדומיינת שלנו אנחנו עומדים מהצד, חסרי אונים. המשפחות שלנו מעונות ונרצחות ואנחנו עומדים

מהצד. "הדור הראשון" היה קרבן מוחלט, לא היו לו אפשרויות; לנו, "הדור השני", יש אפשרויות ואנחנו לא עושים כלום – בדמיונו כמובן. הדמיון השואתי שלנו הוא השואה הקטנה שלנו. אנחנו בריאים, ברוך השם, גם ליקירנו שלום, זה רק הדמיון שמתעלל בנו ועושה מאיתנו "דור שני".

כאשר הייתי צעיר בקיבוץ, התבוננתי בהשתאות בפעילות הנמרצת של החברים והחברות ברפת, בשדה, במחסן ובמטבח. הם עסקו בבניית קיבוץ במדינתם החדשה, מדינת היהודים. העבר, כך נראה, לא היה רלוונטי. אי אפשר להתעסק בעבר – להתגעגע אליו או להתאבל עליו – כאשר פותחים תלם חדש באדמה או מכינים צהריים לחברים שעוד מעט יגיעו לחדר האוכל. רק אנחנו, הצעירים, "הדור השני", נתקענו עם השואה הזאת – בדמיונו.

ל"ששת המיליונים" יש כמובן השפעות נוספות על חיינו, בני ובנות "הדור השני". נכתבה עלינו ספרות מחקרית ענפה. אני רק מוסיף כמה התרשמויות שוליים להשפעות אפשריות של השואה, ולא רק עלינו: עקב העיסוק הנמרץ בשואה בשנים האחרונות, עיסוק שמגיע לשיאו במסעות הנוער לאתרי המוות בפולין, השואה משפיעה באורח דומה גם על צעירים שאינם "דור שני". אפשר לקרוא להם "דור שני יד שנייה". אנחנו ספגנו את השואה מיד ראשונה – מההורים שלנו. השואה היא הקשר האינטימי שלנו אתם, שלנו עם עצמנו.

